

El comte Arnau, la migració d'un mite

Count Arnau, migration of a Myth

MARIA DE LA PAU JANER MULET
mpaujaner@gmail.com

Universitat de les Illes Balears

Resum: En aquest article es presenta l'estudi de la figura del comte Arnau, heroi llegendari sorgit a les terres de la Catalunya Vella el drama del qual ha travessat els segles i ha estat difós per mitjà d'una balada i uns textos llegendaris de caràcter oral. El senyor poderós i malvat, sacríleg sense escrúpols i amic del diable, apareix a la seva esposa després de mort, sorgit de l'infern, com una ànima en pena que recorre la terra muntat en un cavall de flames. La balada, en forma de diàleg entre la dama i l'espectre del comte, ens reconta la causa de la seva condemna: «per soldades mal pagades», perquè no pagà els jornals que havia promès als seus treballadors. Per mitjà de la història llegendària del comte Arnau, el poble qüestionava la legitimitat d'un senyor incapaç de complir les seves promeses. En migrar a l'illa de Mallorca, el mite es consolida en un personatge històricament identificat que concentra les malvestats del comte llegendari, desapareix qualsevol al·lusió al tema dels jornals mal pagats, però persisteix en la denúncia d'un comte malvat i dèspota.

Paraules clau: llegenda, comte Arnau, comte Mal, ànima en pena, legitimitat del senyor.

Abstract: This article presents the study of the figure of Conde Arnau, the legendary hero from the Old Catalunya lands, whose history has passed through the centuries and has spread through a ballad and legendary spoken texts. The powerful and bad master, without scruples and friend of the devil, appears to his wife after death. He comes out of hell, like a spirit in pain, wandering the land on a horse of flames. The ballad was composed in form of a dialogue between the lady and the spirit of the Conde. Through the legendary history of the Conde Arnau, the villagers questioned the legitimacy of the Master, who was unable to fulfill his promises. In immigrated to the island of Mallorca, the legend is consolidated in one identified historical character, which was concentrated in this legendary conde badness.

Key words: legendary history, Conde Arnau, Conde Mal, spirit in pain, legitimacy of the Master.

DATA PRESENTACIÓ: 03/08/2015 ACCEPTACIÓ: 08/12/2015 · PUBLICACIÓ: 26/12/2015

1. L'heroi

La pluralitat defineix el mite del Comte Arnau i el mena a la multiplicitat de cares que participen d'uns mateixos significats. Es tracta d'un personatge d'arrel medieval que travessa els segles i s'ajusta als temps en els quals s'estableix per sotmetre's en cada ficció a una nova forma de mostrar-se. Potser aquesta és la qualitat més important que exigim a un heroi que, tanmateix, esdevindrà un mite. Es tracta, doncs, d'un personatge camaleònic? Les màscares amb què ens observa són mutables i s'adapten a cada una de les veus que l'expliquen o el canten. També, un heroi recurrent que trobam tant a la literatura de tradició oral –llegendes i romanços han contat i cantat les seves gestes–, com als diversos gèneres de la literatura culta: a la poesia, al teatre, a la novel·la. Travessa els segles i reneix de bell nou, senyor poderós i malvat, l'ànima en pena que recorre la terra muntat en un cavall de flames. Un superhome? Ho era per a Joan Maragall. L'heroi que connecta amb la natura, senyor de la terra, roda pel món i cavalca un cavall obscur. Ha sorgit de l'infern. Cavalca voltat de flames i els seus periples perduraran mentre hi hagi algú que en conti la història, que torni a cantar les seves aventures infernals i nocturnes. Com don Joan, com Faust, Arnau ha sobrevolat més enllà del seu temps Artur Quintana (1994: pp. 332-351), ha trobat el seu rastre en dos cicles llegendaris coneguts al punt més alt de la Ribagorça, el mite de Francés de Castanesa i el del Baró d'Espés. Cal dir que el comte Arnau és un dels mites folklòrics i literaris més importants de Catalunya i s'ha mantingut viu fins a començaments del segle XX a la comarca del Ripollès, d'on és originari. A voltes esdevé un fantasma i es difumina en les paraules, d'altres mostra la seva rotunda complexitat. Les paraules afavoreixen aquesta fluctuació.

2. La balada del comte Arnau

Des del Romanticisme ençà, els estudiosos de la tradició literària oral han fixat el Pirineu català –a les terres de la Catalunya Vella– com a punt de creació del mite del comte Arnau. És cert que difícilment podria fixar-se el lloc i el punt de naixença d'un mite que ens ha arribat a través de l'oralitat les primeres expressions del qual són una cançó i uns textos llegendaris.

Fa molts d'anys, Josep Romeu i Figueras (1948) establí dos possibles focus geogràfics originaris de la cançó: Gombrén i Ripoll. Les seves variants més arcaïques –Romeu en recollí 54–, es troben a Gombrén, on existia una llarga tradició que fa referència al comte Arnau. A Ripoll, en canvi, s'hi trobaven gairebé totes les variants, les més arcaïques i les de creació posterior. Finalment, Romeu es decantava per situar l'origen de la cançó a Ripoll –segurament a les darreries del segle XVI–, i el de la llegenda a Gombrén, el poble situat entre serreres esquerpes i pre-pirinenques, a la banda de ponent del Ripollès.

La cançó, diguem-ne també el romanç, del comte Arnau, és una balada narrativa bastant llarga recollida per Marian Aguiló (1825-1897) i divulgada per Manuel Milà i Fontanals (1818-1884) a *Observaciones sobre la poesía popular catalana* (1853) i, posteriorment, a *Romanzerillo catalán* (1882). A les

versions més arcaïtzants presenta la repetició d'una mena de refrany de quatre síl·labes (-muller lleial, -viudeta igual; -comte l'Arnau, -valga'm Déu, val!) que s'alterna després de cadascun dels versos de set síl·labes. El vers, doncs, està format pel vers pròpiament dit, que es repeteix íntegrament una vegada, més un refrany que s'alterna. L'única rima que hi trobam és la del refrany. Altres característiques formals de la cançó són la importància del paral·lelisme i de la forma dialogada: tota la cançó s'articula en forma de conversa entre el comte Arnau, aparegut després de la mort, i la seva vídua. Però si l'hem arribat a conèixer, la llegenda que gira entorn del comte Arnau, més enllà del seu àmbit original, ha estat per la cançó que ha estat el seu principal vehicle de difusió i ha fet que perduràs en el temps.

3. L'argument

A les diverses variants recollides la cançó explica que, trobant-se la comtessa sola, asseguda, en una cambra del seu palau, se li apareix el seu espòs mort voltat de flames. Només succeeix en dies senyalats, cap al tard, i en nits de tempesta. Hi ha gent que diu que l'ha sentit passar, perdut, amb cans que lladren i bèsties salvatges que el segueixen. Llavors s'estableix entre ambdós un diàleg en el qual ell li diu *muller lleial i viudeta igual*, i ella li diu *comte l'Arnau* i invoca Déu perquè la protegeixi de la seva presència. La cançó té, per tant, la forma d'un diàleg entre Arnau i la seva vídua. Arnau se'ns presenta com una ànima condemnada que de sobte apareix a la seva esposa, mentre ella fa la vetlla, sola. El diàleg s'estructura en una successió de preguntes i de respostes. El comte li pregunta si vetlla sola i ella respon que té la protecció de Déu i de la Verge. També s'interessa pels assumptes de la casa i li demana per les filles, a les quals desitjaria veure, però que la dona no li ho permet. Li pregunta per què no les ha casades i la resposta és que no hi ha dot per a elles. Pregunta també per les criades i pels mossos, la soldada dels quals el comte insisteix que els sigui pagada. La muller li pregunta per on ha entrat a la cambra i què són les flames que li surten dels ulls, de la boca i dels braços. Intenta oferir-li menjar per al cavall i el comte li respon que l'animal només menja ànimes condemnades, finalment li confirma la seva condemna i que el seu hostatge és l'infern. Vers la meitat de la cançó la comtessa vol conèixer el motiu de la seva condemna. El comte li respon: «per soldades mal pagades». Aquesta causa és ben explícita a gairebé totes les versions catalanes de la cançó: el comte es negà a pagar les soldades que havia promès als seus homes. És aquesta circumstància, la causa de la seva condemna al foc etern, el que fa de la balada del comte Arnau una creació única en el folklore de les ànimes en pena. També fa esment a la mina del Convent de Sant Joan de les Abadesses i a les relacions il·lícites amb algunes monges del convent. A les dotze en punt el comte ha de partir. S'acomiada de la seva dona, però aquesta refusa donar-li la mà.

La balada del comte Arnau pertany al grup de les cançons d'apareguts. Però al llarg de la conversa entre el comte difunt i la seva esposa apareixen diversos temes que, posteriorment, trobarem a l'origen de les noves creacions o recreacions literàries. Sabem que el comte Arnau és condemnat, que el foc de l'infern li surt pels ulls, i pels llavis, i pels braços, i que configura una estampa pròpia

de la simbologia medieval. Hi apareix també la causa de la condemna eterna del comte: Arnau va esser condemnat perquè no pagà les soldades als seus homes i no va complir la paraula o el contracte que havien pactat. Ho diu de forma explícita a la seva vídua, quan aquesta li demana on té l'hostatge:

-On us han donat posada, comte l'Arnau?
On us han donat posada, valga'm Déu, val!

-A l'infern me l'han donada, muller lleial,
A l'infern me l'han donada, viudeta igual.

-Per què allí us l'han donada, comte l'Arnau?
-Perquè allí us l'han donada, valga'm Déu, val!

-Per pagar mal les soldades, -muller lleial,
Per pagar mal les soldades, valga'm Déu, val!

El comte va incomplir un contracte. No va saber, o no va voler, seguir les normes establertes per la relació senyor-vassall pròpia de l'Edat Mitjana. El fet de respectar aquestes normes devia constituir a la Catalunya Vella no tan sols una pauta elemental de convivència, sinó també un precepte inqüestionable. Romeu i Figueras (1948) ha remarcat que aquest sentit rígid i alhora terrible de la justícia, el compromís ferm de mantenir la paraula donada i de la fidelitat al contracte, essent l'incompliment d'aquests compromisos causa justificada del càstig més dur, és el tema que travessa la cançó i alhora defineix el sentit i el temperament del poble català.

Els indrets on va néixer la cançó, en definitiva els llocs que eren el nucli de la Catalunya naixent, es devien regir per un sistema complex guiat per les lleis del feudalisme. I, en una societat feudal, el senyor tenia el deure, si més no un deure «teòric», de protegir els seus vassalls. L'incompliment del contracte era, doncs, inadmissible. I aquest és el principal retret que els versos de la cançó fa al comte maleït. Potser –ens movem en el terreny sempre relliscant de les hipòtesis–, la funcionalitat de la cançó fou en el moment en què va néixer, justament aquesta: el poble qüestiona la legitimitat d'un senyor incapaç de complir les seves promeses, que no sap pagar com pertoca el treball dels seus homes. Potser, per aquesta raó neix el personatge, una figura creada per representar una determinada actitud que és rebutjada explícitament pel poble.

Catalitzadora del rebuig popular, a pesar de no perdre mai –curiosa contradicció–, la seva fascinació, la figura d'Arnau exemplifica l'obligació del noble senyor de complir el conveni pactat amb els seus homes. Podem parlar, per tant, d'una primera funció moral de la balada: subratllar la importància de l'amor vers la feina i el valor del respecte al contracte establert.

4. L'abadessa del convent de Sant Joan

De nit, quan Arnau visita la seva vídua, s'interessa pels membres més immediats del seu petit feu: demana per l'esposa, vol veure les filles a les quals voldria saber casades, tot i ésser conscient que, segurament, fou el mal ús que va fer de les seves riqueses el que n'ha impedit el matrimoni, pregunta també per les criades i pels mossos. Condemnat a recórrer el món amb un cavall que sempre l'espera, fa una al·lusió directa, la qual cosa es converteix en el segon tema de la balada, a una altra de les causes de la seva condemna: les relacions sexuals mantingudes amb les monges del convent de Sant Joan, que visitava a través d'un conducte subterrani:

Feu-ne tancar aquella mina, -muller lleial,
Feu-ne tancar aquella mina, -viudeta igual,
Que dóna al convent de monges, -muller lleial,
Que dóna al convent de monges –de Sant Joan.

Amb el temps –i el fenomen pot semblar-nos curiós–, aquesta culpa, que a la cançó no deixa d'ésser secundària, esdevindrà el motiu central del càstig. En una societat que ja no pertany als paràmetres del món feudal, el tema de l'impagament de les soldades va perdent importància –es perd, doncs, la intenció moralitzadora–, mentre que el de les relacions il·lícites del comte creix i adquireix relleus inesperats.

Aleshores sorgeix la figura de l'abadessa del convent de Sant Joan i esdevé un personatge essencial en la construcció continuada del mite. Però l'abadessa també és un personatge camaleònic. Víctima de la passió que li inspira el comte i de la seva fama d'home destructor d'afectes, pot ésser la seductora que és seduïda, sovint sotmesa a l'esclavitud del desig. Tanmateix, és probable que existeixi una certa base històrica. Hem de dir que Sant Joan de les Abadesses és el nom que, a partir del segle XI, va substituir el primitiu de Sant Joan de Ripoll. El monestir havia estat fundat pel comte Guifré el Pilós, l'any 885, per a una comunitat de monges benedictines de la qual havia d'ésser abadessa la seva filla Emma, que el governà des de 898.

En el temps de l'abadessa Ingilberga, filla natural del comte de Cerdanya-Besalú Oliba Cabreta, la comunitat de monges constituïda vers el 898 per l'abadessa Emma, fou acusada de portar una vida disbauxada, i d'aquestes acusacions es valgué el comte de Besalú Bernat Tallaferro per acusar la comunitat davant la cúria de Roma i obtenir el 1017 la seva dissolució i l'atorgament dels béns de Sant Joan al seu fill Guifré, primer i únic bisbe de l'efímer bisbat de Besalú. Així, doncs, la llegenda dels amors d'Arnau amb l'abadessa tenen un referent històric que, posteriorment, el poble degué fer seu i arribar a quallar amb el personatge llegendari (Camps, Soldevila 1994: pp.111-112).

A partir de les referències que fa la cançó a una sèrie de personatges, alguns només esmentats –com

els criats i les filles—, altres tan sols insinuats indirectament —com l'abadessa—, tenim el canemàs del que constituirà, amb el temps, l'entrellat recreat pels autors cultes: en primer lloc, la figura del comte, el condemnat que arribarà a ésser —segons la veu del qui parli—, un heroi extraordinàriament complex. Ell és l'aparegut, el mal pagador, el seductor, l'ànima que cavalca un cavall negre com la mort, el mort vivent que s'alça cada nit des de la tomba, el superhome... La llista podria allargar-se. Al castell resta l'esposa fidel, asseguda, mentre teixeix arran de la finestra, *la muller lleial, la viudeta igual* de la cançó. Temorena del marit a qui ni tan sols no gosa tocar amb les mans, coneixedora de les seves malifetes.

-Ara per la despedida, -muller lleial,
Ara per la despedida -dem-nos les mans.

-Massa me les cremaríeu, -comte l'Arnau,
Massa me les cremaríeu, -valga'm Déu, vall!

Escriu Carles Riba:

En la cançó popular del Comte Arnau hi ha més que una evocació: hi ha un judici i una sentència del fosc heroi dels delits desenfrenats. Per les culpes dels seus cinc sentits, el seu turment consisteix a conservar en l'altra vida els sentiments més negligits i profanats en aquesta: l'amor a la muller i a les filles; i quan un assedegament de pietat el duu, ànima en pena, cap a la seva casa; quan de la lleial muller li arriba, en trèmula correntia, una mica de pietat de paraula, i com una seguretat d'anar tenint l'oferta per al seu espòs, ell sent de sobte que l'oferta i la pietat mendicades no són sinó un redoblament quotidià del seu turment, i que entre la realitat i ell, el gran golut de les realitats, s'interposa eternament un abisme de flames i d'horror (Riba 1985: p.222).

Per últim, hem d'esmentar les filles, que dormen a l'hora de la visita paterna, desprotegides —no tenen dot—; i els criats, tan importants a la cançó, però que es dilueixen a mesura que el tema traspassa les fronteres de l'espai d'on és originari.

5. El comte Mal

Un altre nucli geogràfic on trobam tres versions de la cançó de *El comte Arnau* és Mallorca. Recollides per Rafel Ginard (1975: pp. 467-473) es tracta de versions mutilades que suprimeixen les figures de les criades i canvien els versos del refrany. Es recreen, per contra, en l'enumeració de dels membres encesos del comte, com si el seu cos aparegués voltat de flames:

-Què és lo que duis en els ulls, mon comte Mal?
Què és lo que duis en el ulls? Ai, mon Déu val!

-Males coses que he mirades, muller lleial.
Males coses que he mirades, mon desigual.

-Què és lo que duis al nas, mon comte Mal?
Què és lo que duis al nas? Ai, mon Déu val!

-Males coses que he olorades, muller lleial.
Males coses que he olorades, mon desigual.

-Què duis vos a les orelles, mon comte Mal?
Què duis vos a les orelles? Ai, mon Déu val!

-Males coses que he sentides, muller lleial.
Males coses que he sentides, mon desigual.

-Què és lo que duis al cap, mon comte Mal?
Què és lo que duis al cap? Ai, mon Déu val!

-Mals pensaments que he tenguts, muller lleial.
Mals pensaments que he tenguts, mon desigual!

Tanmateix, la diferència essencial entre les versions del Principat i les mallorquines no rau en aquestes qüestions, sinó en el tema de les soldades, en el rerefons moralitzador. A Mallorca ha desaparegut qualsevol al·lusió al tema dels jornals que el senyor deu als seus vassalls. La cançó incideix en el vessant terrorífic que porta implícita la presència de l'aparegut voltat de flames, però també remarca el caràcter malvat del comte, bandoler i dèspota (Valriu 2010: 428).

La cançó i la tradició del comte Arnau devien existir a Mallorca a mitjan segle XVII. En els seu procés d'adaptació a l'illa, la tradició hi trobà un altre personatge llegendari, el comte Mal, a la qual es va unir. Històricament el podem identificar amb Ramon Safortesa Pacs-Fuster de Villalonga i Nét, comte de Santa Maria de Formiguera i senyor de les antigues cavalleries d'Hero, Santa Margalida, Alcudiola, Maria, Puigblanc, Castellet i Tanca, nascut dia 15 d'agost de 1627 i mort dia 25 d'octubre de 1694. El tarannà conflictiu d'aquest noble, que subjuguà el poble i l'obligà a viure la seva violència, li valgueren el sobrenom de Mal. I per això els seus vassalls li aplicaren la vella cançó del comte Arnau.

6. La llegenda

La balada del comte Arnau no és l'únic camí a través del qual es manifesta el mite. També podem trobar-lo en el relat llegendari. Però els punts de contacte entre la balada i el relat no són especialment estrets. Ni tampoc podem parlar d'una llegenda en concret, sinó que el tema es difumina en una sèrie de petites històries, narracions que formen un corpus fragmentat constituït per una superposició de relats diversos sempre atribuïts al comte Arnau. Sovint la figura del comte apareix relacionada amb personatges que procedeixen del conte meravellós, animals, especialment moixos, en què es transformen les bruixes, galls que canten a deshora i anuncien la proximitat de la mort, cans que l'acompanyen en les nits de cacera, i serpents. Destaca, sobretot, el cavall negre del comte, del color de la nit, que l'acompanyarà eternament.

Si partim de la classificació que Ramona Violant (1990) ha fet del llegendari tot seguint les pautes marcades per Arnold van Gennep (1982), haurem de situar la història del comte Arnau en el subtipus de llegendes relatives al món sobrenatural que ens refereix el drama d'una ànima en pena. Diu Ramona Violant:

La complexa tradició llegendària sobre el Comte l'Arnau constitueix tota una sèrie de versions i de variants que aglutinen, entorn d'un sol personatge, els temes-clau del llegendari sobre ànimes en pena. El Comte l'Arnau hi apareix com un senyor feudal despòtic, llicenciós i llibertí, o bé com un sacríleg sense escrúpols ni remordiments, enemic del cel i amic del diable, condemnat a vagar eternament com a càstig per les seves profanacions. Ara bé, la tradició llegendària també recull el ressò de la figura històrica del Comte l'Arnau, personatge essencialment contradictori, com a «protagonista de gesta», com a heroi de la Reconquesta (Violant: 1990, pp. 135-136).

Generalment, les llegendes que fan referència al comte Arnau es vinculen als paisatges de la Catalunya Vella, a les terres de Gombrén, de Ripoll, i al convent de Sant Joan de les Abadesses. En el cas de Mallorca, per contra, la possessió de Galatzó, dins el terme de Calvià, a la serra de Tramuntana, és el lloc on podem situar el món fantàstic, i misteriós, i màgic, però també malvat del comte Mal. El castell de Mataplana és el castell del comte Arnau, la possessió de Galatzó és el reducte del comte Mal. Val a dir que són abundants les llegendes arnauenques lligades a aquests llocs. Una de les més significatives, manllevada a la història llegendària de la fundació de Cartago per la reina Dido, conta els orígens dels dominis d'Arnau. Diu que el comte va fer armes contra el Comte de Barcelona i va perdre la batalla. El càstig fou l'exili: hagué de partir set hores lluny del que havien estat els seus dominis i li donaren una pell de bou mentre li concedien tanta terra com pogués abastar amb ella. Arnau arribà a Gombrén, tallà la pell en tires molt estretes i les uní fins que aconseguí una cinta molt llarga. Amb aquesta cinta marcà un terreny que li va permetre d'alçar el castell i una capella.

Altres llegendes relacionen la topografia amb la història del comte. Romeu ha escrit: «El petit nucli urbà de Gombrén i les cases de la seva rodalia han fornit i forneixen encara molt de material sobre el comte Arnau i el refereixen sobretot a Mataplana i a Montgrony» (Romeu: 1993, p. 153). Encara avui, hi ha construccions a Montgrony que li són atribuïdes: hom creu que va fer construir les escales excavades a la roca del precipici de Montgrony, que conduïen de l'hostatgeria a la capella de la Verge i d'allà al Pla de Sant Pere. La tasca era dura i els homes no es veïen amb coratge de dur-la endavant. Per tal de convèncer-los, el comte els digué que els donaria una mesura de blat per cadascuna de les pedres que traguessin de la roca, però va incomplir la seva promesa.

Altres llegendes fan referència als trets del caràcter del comte i insisteixen a subratllar-ne l'orgull, la vanitat, la supèrbia, l'egoisme. Hom explica que Arnau pretenia endur-se'n el riu Llobregat, que neix a una quinzena de quilòmetres de Mataplana, al seu castell. Quan hagueren treballat molt en aquella empresa, tots exclamaven: «Aviat tindrem aquí el riu, ja se'n senten les aigües». Aleshores algú, que varia a les distintes versions de la llegenda –pot ser una velleta, d'altres vegades la comtessa, d'altres, un obrer–, diu: «Si Déu voll», a la qual cosa respon el comte: «Tant si vol com si no ho vol, l'aigua del Llobregat tinc a la font». Aleshores, les aigües retrocediren.

N'existeixen altres versions recollides per mossèn Jacint Verdaguer i que destaquen sempre la maldat del comte que, a Mallorca, es convertirà en el comte Mal.

Es comte Mal era es senyor de Galatzó i Son Pont. Diuen que anava sempre amb dotze bandejats, i és bo de veure que no hi devia anar per fer coses bones. (...) Com va esser mort es Comte, sortia a Galatzó a sa caseta de s'hort i a Son Pou, a cavall, i flamejant i fumant amb pipa, i solia sortir dalt sa sala (Alcover: 1962, pp. 324-326).

La llegenda del comte malvat traspassà el mar. També a l'illa arribà cavalcant el seu cavall negre, flamejant, ànima en pena sense port ni calma.

Bibliografia

- Alcover, Antoni M. (1962), *Aplech de Rondayes Mallorquines d'En Jordi des Recó*, V, Mallorca, Editorial Moll.
- Camps, Josep i Soldevila, Llorenç (1994), *El comte Arnau (i el comte Mal). Tres rutes literàries*, Barcelona, L'Aixarnador.
- Gennep, Arnold van (1982), *La formación de las leyendas*. Barcelona, Editorial Alta Fulla.
- Ginard Bauçà, Rafel (1975), *Cançoners populars de Mallorca*, volum IV, Palma, Editorial Moll.
- Milà i Fontanals, Manuel (1853), *Observaciones sobre la poesía popular catalana, com muestras de romances catalanes inéditos*, Barcelona, Imprenta de Narciso Ramírez.
- . (1882), *Romancerillo catalán*, Barcelona, Librería de Álvaro Verdaguer.
- Riba, Carles (1985), «La pena del Comte Arnau», dins *Els Marges, Obres Completes*, volum II. Barcelona, Edicions 62, «Clàssics catalans del segle XX», 38, pp. 222-224.
- Quintana, Artur (1994), «El mite del comte Arnau a la Ribagorça?», dins *De orbis Hispani linguis litteris historia moribus, Band I*, Frankfurt, Domus Editoria Europaea, pp 332-351.
- Romeu i Figueras, Josep (1948), *El mito de «El comte Arnau», en la cançó popular, la tradició legendària y la literatura*, Barcelona, Archivo de Etnografía y Folklore de Cataluña.
- . (1993), *Materials i estudi de Folklore*. Barcelona, Editorial Alta Fulla.
- Valriu, Caterina (2010), «El tema de l'ànima condemnada en els folkloristes i escriptors mallorquins del segle XIX: Literatura popular i culta sobre el comte Arnau i el comte Mal», dins *Actes del XV Col·loqui internacional de Llengua i Literatura catalanes*, vol. II, Barcelona, Universitat de Lleida / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 417-429.
- Violant Ribera, Ramona (1990), *La rondalla i la llegenda*. Barcelona, Editorial Alta Fulla.